

Charlesio Forceville'io paskaitų ciklas „Lingvistiniai multimodalumo iššūkiai“

Danguolė Satkauskaitė

Vilniaus universiteto Kauno fakultetas

Kalbų, literatūros ir vertimo studijų institutas

Vilnius University Kaunas Faculty

Institute of Languages, Literature and Translation Studies

E. paštas danguole.satkauskaite@knf.vu.lt

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-9042-4373>

Moksliniai interesai: audiovizualinis vertimas, dubliavimas, multimodalumas, lingvistinė pragmatika, semantika

Scientific interests: audiovisual translation, duplication, multimodality, linguistic pragmatics, semantics

Saulutė Juzelėnienė

Vilniaus universiteto Kauno fakultetas

Kalbų, literatūros ir vertimo studijų institutas

Vilnius University Kaunas Faculty

Institute of Languages, Literature and Translation Studies

E. paštas saulute.juzeleniene@knf.vu.lt

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-5110-3208>

Moksliniai interesai: multimodalumas, kognityvinė lingvistika, semiotika

Scientific interests: multimodality, cognitive linguistics, semiotics

Rita Baranauskienė

Vilniaus universiteto Kauno fakultetas

Kalbų, literatūros ir vertimo studijų institutas

Vilnius University Kaunas Faculty

Institute of Languages, Literature and Translation Studies

E. paštas rita.baranauskiene@knf.vu.lt

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-0123-5077>

Moksliniai interesai: semantika, sintaksė, funkcinė gramatika

Scientific interests: semantics, syntax, functional grammar

2019 m. balandžio 25 – gegužės 11 dienomis Vilniaus universitete viešėjo multimodalumo srities specialistas Amsterdamo universiteto Medijų katedros profesorius dr. Charlesio Forceville'is. Šis universitetas yra vienas iš didžiausių Europoje, pagal „QS World University Rankings“ patenkantis į geriausių pasaulio universitetų 50-tuką. Profesorius yra pasaulinio lygio mokslininkas, turi tarptautinės mokslinio ir pedagoginio darbo patirties. Jo mokslinių interesų sritis susijusi su šiuolaikinių medijų verbalinio ir neverbalinio diskurso kognityviaisiais ir semiotiniais analizės aspektais. Daugybės mokslinių publika-

Iteikta 2019 08 22 / Priimta 2019 08 30

Submitted 22/08/2019 / Accepted 30/08/2019

Copyright © 2019 Danguolė Satkauskaitė, Saulutė Juzelėnienė, Rita Baranauskienė. Published by Vilnius University Press

This is an Open Access article distributed under the terms of the [Creative Commons Attribution License CC BY-NC-ND 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium provided the original author and source are credited.

cijų autorius, bendraautoris ir vertėjas Ch. Forceville'is aktyviai dalyvauja tarptautinėse konferencijose ir seminaruose kaip kviestinis pranešėjas, moksliniuose komitetuose kaip narys. Profesorius dažnai kviečiamas skaityti paskaitų įvairių šalių mokslo institucijose (Lundo, Lankasterio, Zalcburgo, Katalikiškajame Bragos universitetuose), taip pat yra daugelio mokslo leidinių (*Journal of Pragmatics, Metaphor and Symbol, Public Journal of Semiotics, Review of Cognitive Linguistics, Cognitive Linguistic Studies of Language and Cognition in Cultural Contexts* ir kitų) redakcinių komitetų narys, recenzentas.

Dvi paskaitas profesorius skaitė VU Filologijos fakulteto (VU FIF) ir net aštuonias – Kauno fakulteto (KnF) visų pakopų studentams ir mokslininkams. Vizitą inicijavo ir koordinavo VU KnF Kalbų, literatūros ir vertimo studijų instituto docentės Saulutė Juzelėnienė ir Rita Baranauskienė bei VU FIF dekanė profesorė Inesa Šeškauskienė.

Džiugu, kad pastangos pakviesti tokio aukšto lygio specialistą buvo sėkmingos ir studentai bei dėstytojai turėjo puikią galimybę pasiklausti vieno iš garsiausių multimodalumo specialisto mokslinių įžvalgų, paskatinusių ir motyvavusių tolesnius mokslinius tyrimus ir projektus.

Lingvistiniai multimodalumo iššūkiai mokslininkams ir studentams

VU Kauno fakultete vykdomos dvi bakalauro („Lietuvių filologija ir reklama“ ir „Audiovizualinis vertimas“ ir dvi magistro („Viešojo diskurso lingvistika“ ir „Audiovizualinis vertimas“) studijų programos, kuriose daug dėmesio skiriama multimodalinių tekstų analizei, multimodalumo raiškos vertinimui įvairiuose diskursuose, ypač reklamoje, politikoje, dokumentiniuose, vaidybiniuose ir animaciniuose filmuose. Trečiojoje pakopoje rengiama disertacija (*Surtitru kaip multimodaliojo konstrukto kūrimo principai*), kurioje pasitelkiama multimodalumo metodologija. Be to, Kauno fakultete savo mokslinę veiklą plėtoja mokslininkų grupė „Multimodalumas viešajame diskurse“, vykdanči multimodalumo raiškos tyrimus ir rengianti mokslo studiją. Todėl mokslininkų ir studentų bendruomenei vieno iš ryškiausių multimodalumo tyrėjų Ch. Forceville'io žinios ir patirtis buvo itin naudinga.

VU Filologijos fakultete profesoriaus Charlesio Forceville'io skaitytos paskaitos daugiausia buvo skirtos magistrantūros studijų programų „Anglistika“, „Taikomoji kalbotyra“, „Dalykinė (teisės) kalba“ studentams bei fakulteto mokslininkams, turintiems didžiulį įdirbį konceptualiųjų metaforų tyrimuose.

Paskaitų ciklo turinys: įžvalgos, nuomonės, komentarai

Profesoriaus Charlesio Forceville'io skaitytą ciklą „Lingvistiniai multimodalumo iššūkiai“ sudarė aštuonios paskaitos.

Pirmoje paskaitoje „**Multimodalumas: semiotinės priegios**“ Charlesis Forceville'is svarstė multimodalumo ir raiškos priemonių (angl. *modes*) apibrėžtis. Jis siūlė raiškos priemones sieti su jutimais ir pateikė aštuonianarę raiškos priemonių klasifikaciją: sakinę kalbą, rašytinę kalbą, vaizdą, muziką, garsą, lytėjimą, gestus, kvapą. Pasitelkus šias kategorijas, būtų galima analizuoti reikšmę įvairiuose multimodaliniuose diskursuose.

Profesorius taip pat pateikė kritišką savo išvalgų apie žymių multimodalumo mokslininkų G. Kresso ir Th. Van Leeuwen'o knygas *The Grammar of Visual Design* (1996, 2006). Ch. Forceville'io manymu, svarbu, kad multimodalumo teorija pasiūlytų universalų tyrimų įrankį, kuris būtų susijęs su mąstymu; būtų lankstus ir taikytinas skirtingoms medijoms, raiškos priemonėms ir žanrams; suteiktų galimybių skirtingai interpretuoti tuos pačius diskursus.

Antroje paskaitoje „**Multimodalumas: kognityvinė prieiga**“ daugiausia dėmesio buvo skiriama relevancijos teorijos svarbai. Profesorius pabrėžė, kad komunikacijos esmė – kad ji būtų kuo aktualesnė adresatui, o tai reiškia, kad perduodama žinutė, pirma, turi būti kuo aiškesnė, be dviprasmybių, ir, antra, susieta su adresato žiniomis ir patirtimis. Šnekos aktai gali būti trijų rūšių – eksplicitiški, turintys stipriųjų implikatūrų, kurias reikia interpretuoti, ir turintys silpnųjų implikatūrų, kuriose yra tam tikrų dviprasmybių. Svarstydamas, ar vaizdai, t. y. neverbalinė vizualinė informacija, gali būti eksplicitiški, Charlesis Forceville'is pirmiausia atkreipia dėmesį į žanrą. Mokslininko įsitikinimu, tam tikri logotipai ar piktogramos turi aiškia referenciją, o vizualiuosiuose menuose paprastai aptinkami stipriųjų implikatūrų vaizdai.

Trečioje paskaitoje buvo pristatoma „**Maxo Blacko interakcijos teorija**“. Pasak Blacko (1979, 1993), analizuojant metaforas, pirmiausia reikia nustatyti pirminį ir antrinį objektus arba tikslą ir šaltinį, o tada išsiaiškinti, kokius antrinio objekto požymius (paprastai kalbama apie konotacijas) galima priskirti su juo lyginamam pirminiam objektui. Ilustracijai pranešėjas pateikė vaizdo metaforų pavyzdžių: vienoje vaizdo reklamoje vyriškas batas lyginamas su kaklaraiščiu jam priskiriant gero skonio, prabangos savybes, kitoje moteriška rankinė lyginama su skulptūra muziejuje implikuojant, kad stilinga rankinė gali būti laikoma meno kūrinium. Vaizdo metaforoms konstruoti ir dekonstruoti svarbiausi parametrai, pasak mokslininko, – anomalija ir panašumas. Be to, labai svarbų vaidmenį čia atlieka ir žanras bei autoriaus intencija.

Nors pirmosios trys paskaitos buvo labiau orientuotos į teorijų aptarimą, jos, pasak klausytojų, neprailgo, nes pranešėjas nuolat pateikdavo pavyzdžių, juos paaiškindamas. „Lietuvių filologijos ir reklamos“ programos studentė Evelina Kasiulevičienė pažymėjo, kad vertingi buvo profesorius komentariai, pastabos ir išvalgos, atskleidusios platesnį multimodalinių metaforų tyrimo kontekstą, skirtingus mokslininkų požiūrius ir taikomas teorines prieigas. Be to, Ch. Forceville'is gyvai bendravo su auditorija, provokavo diskusijas, o dėl gero humoro jausmo jo pavyzdžiai buvo nuotaikingi, įtraukūs ir lengvai įsimenami.

Kitos paskaitos buvo skirtos multimodalinių metaforų įvairių žanrų ir medijų diskursuose analizei.

Paskaitoje „**Kūrybinės vaizdinės ir multimodaliosios metaforos politinėse karikatūrose**“ mokslininkas atkreipė dėmesį, kad, palyginti su metaforomis reklamose, kuriose dažniausiai pabrėžiamos teigiamos savybės, karikatūrose vaizduojami neigiami, kritikuotini aspektai. Paskaitose dalyvavusi audiovizualinio vertimo magistrantė Viktorija Bareikytė pripažino, kad pati ne itin domisi politika, ypač užsienio, tačiau Ch. Forceville'io paaiškinimai padėjo suprasti karikatūras:

Profesorius labai taikliai įvardijo, kad labai svarbu žinoti kultūrinį kontekstą, kad galėtume išvelgti multimodalinę metaforą. Angelos Merkel karikatūroje ji buvo vaizduojama su būriu balandžių: žmogui, nežinančiam, kad tuo metu Vokietija turėjo problemų su imigrantais, būtų labai sudėtinga suprasti, kad tie balandžiai simbolizuoja imigrantus.

Edita Baltrūnaitė, savo baigiamajame magistro darbe ketinanti tirti politinį diskursą, džiaugėsi paskaitoje sužinojusi, kaip politika atsispindi karikatūrose, kaip teisingai jas interpretuoti ir analizuoti. Ji taip pat dėkojo profesoriui už rekomenduotą literatūrą šia tema, idėjas ir patarimus.

Penktoje paskaitoje „**Kūrybinės vaizdinės ir multimodaliosios metaforos reklaminuose filmukuose ir filmuose**“ Ch. Forceville'is pateikė daug filmuotos medžiagos pavyzdžių ir juos pakomentavo. Audiovizualinio vertimo magistrantui Airidui Kairiui iš šios paskaitos labiausiai įsiminė šie aspektai:

1) reikšmė juose atskleidžiama einant laikui (keičiantis scenoms), todėl tikslas ir šaltinis nebūtinai turi būti pristatyti tuo pačiu metu; 2) metaforinė reikšmė gali būti pateikiama pasitelkus ne tik vaizdą ir rašytinę kalbą, bet ir garsus (sakytinę kalbą, muziką, kitus garsus); 3) kadrai ir kameros judesiai suteikia stilistinę galimybę sukurti metaforinį panašumą, kurio negalima sukurti naudojant vien tik statinius paveikslėlius.

Šeštoje paskaitoje „**Mąstymo, kalbos ir judančių vaizdų struktūrinė / koreliacinė metafora**“ vėl buvo atkreiptas dėmesys į tai, kad metaforų tyrimai glaudžiai susiję su kognityviniais mokslais. Magistrantei Andrei Višinskaitei įsiminė Ch. Forceville'io teiginys, kad metaforos padeda suvokti žmonių sąmonėje vykstančius kognityvinius procesus. Daugiausia dėmesio paskaitoje profesorius skyrė conceptualiajai metaforai GYVENIMAS YRA KELIONĖ. Jis pristatė jo studentų kurtą animacinį filmuką apie šią metaforą ir kalbėjo apie metaforos schemą: šaltinis – kelias – *tikslas*. Ch. Forceville'is rodė ir analizavo trumpametražius animacinius filmukus *Drogo, O, Father and Daughter, Death and the Mother*. Airidui Kairiui pasirodė itin pravartus kelionės metaforų analizės modelis:

1) nuspręsti, koks yra transporto tipas; 2) nustatyti, kur ekrane yra pradžios taškas ir tikslas; 3) nustatyti, kuria kryptimi judama; 4) nustatyti, kokius objektus galima identifikuoti.

Paskaitoje „**Struktūrinės DEPRESIJOS metaforos trumpametražiuose animaciniuose filmukuose**“ profesorius Ch. Forceville'is pabrėžė, kad animaciniai filmai tokioms metaforoms itin tinka, nes lengvai galima pavaizduoti metamorfozę, nepaisyti fizikos dėsnių, pasitelkti skirtingas raiškos priemones. Iš savo tyrimų mokslininkas padarė išvadą, kad depresija dažnai vaizduojama kaip tamsi būtybė, keičianti savo formas, taip pat depresijos metaforose svarbus kritimo aspektas, kuris perteikia ligos staigumą, kontrolės praradimą. Magistrantei Karolinai Jenciūtei ši paskaita padarė didžiausią įspūdį, ją nustebino „pastebėjimai, kad kartais tokiuose filmukuose depresija gali būti vaizduojama kaip draugas, suteikiantis komforto ir esantis asmenybės dalimi“. Taip pat sužavėjo

profesoriaus komentarai, kad galbūt tokios humanitarų analizės gali bent kiek prisidėti prie klinikinių depresijos tyrimų.

Paskutinėje paskaitoje „**Komiksų analizė**“ profesorius Charlesis Forceville'is pristatė savo su kolegomis Elisabetha El Refaie ir Gertu Meestersu atlikto tyrimo (publikuoto kaip knygos skyrius „Stylistics and Comics“, 2014) rezultatus. Dar kartą pabrėždamas žanro ir medijos svarbą, pranešėjas atskleidė, kad ir komiksai turi savitų būdų perteikti informaciją, taip pat veikėjų emocijas. Magistrantę Indrę Višinskaitę nustebino, kad komiksai gali būti puiki empirinė medžiaga multimodalumo tyrimams ir ne mažiau sudėtingi bei rafinuoti nei kitų medijų naratyvai. Ji, kaip ir dauguma paskaitos dalyvių, nesitikėjo, kad komiksuose net mažiausios smulkmenos gali būti reikšmingos, pavyzdžiui, spalva, veikėjo kalbai perteikti skirto burbulio forma ar judesį perteikiantys brūkšneliai. Be šių, stiliaus priemonėmis – verbalinėmis, vaizdinėmis ar multimodalinėmis – gali būti laikomas ir paveikslėlių išdėstymas lape, onomatopėja, (kinematografinė) perspektyva, veikėjo kūno padėtis, užrašų stilius ir dar daug kitų.

Paskaitose dalyvavusios bakalauro studijų programos „Lietuvių filologija ir reklama“ studentės itin įvertino suteiktą galimybę pasiklausti profesoriaus išvalgų.

Jovilė Čižikaitė džiaugėsi, kad turėjo galimybę pasiklausti profesoriaus Ch. Forceville'io paskaitų, kuriose galėjo ne tik įtvirtinti jau turimas semiotikos, kognityvinės lingvistikos žinias, bet ir sužinoti naujų dalykų: „Profesoriaus teikiami multimodalinės metaforos pavyzdžiai labai įsiminė ir leido lengviau suprasti teorinius dalykus.“

Gintarei Januškevičiūtei didžiausią įspūdį paliko multimodalinių metaforų raiškos galimybės įvairiuose diskursuose – reklamose, komiksuose, trumpametražiuose filmuose, kai minimaliomis vizualinėmis priemonėmis atskleidžiamos esminės pamokančios gyvenimo situacijos. Studentei įsiminė taiklios ir iškalbingos profesoriaus išvalgos, gebėjimas šiltai bendrauti ir atsakyti į klausimus net ir po paskaitų.

Evelinos Kasiulevičienės nuomone, „vertingi buvo paskaitų metu gausiai teikiami multimodalinių metaforų pavyzdžiai (pvz., ispanų karikatūristo, žinomo El Roto slapyvardžiu, piešinys su žaidimo kauliuku ar karikatūristų mėgstamas olandų politikas Geertas Wildersas, siejamas su bomba, ir pan.)“. Studentei buvo įdomu, kad profesorius rodė multimodalinių metaforų pavyzdžių filmuose (pvz., fragmentas iš filmo *A nous la liberté* (1931), kuriame fabrikas siejamas su kalėjimu), skatino klausytojus kartu dekoduoti metaforas animaciniuose filmukuose (pvz., susijusias su depresija). Paskaitų metu analizuojant metaforas pasitelkta rašytojų Williama Shakespeare'o (1564–1616), Johno Fowleso (1926–2005) kūryba, minėti Amsterdamo dailininko, rašytojo Peterio van Straateno (1935–2016), Nyderlandų tapytojo Willem Claezoon Heda (1594–1680) darbai, Amsterdamo architektės Erna'os van Sambeek kūrinyje *Braille-Spiegel*, išsakyta juodaodžių kilmės dainininkės Josaphine'os Baker (1906–1975) mintis apie druską ir pipirus.

Profesoriaus vizitas buvo vertingas ir naudingas ne tik VU Kauno ir Filologijos fakultetų mokslininkams, studentams, bet ir svečiams iš kitų Lietuvos aukštųjų mokyklų. Klausytojai yra dėkingi už organizuotą vizitą, galimybę šiltai ir nuoširdžiai pabendrauti su vienu iš aukščiausia kvalifikacija pasižyminčiu multimodalumo srities profesoriumi. Naudingos buvo ne tik teorinės išvalgos, bet ir skatinimas tęsti tarptautinius mokslinius

tyrimus, plačiau skleisti multimodalumo raiškos savitumus Lietuvos viešajame diskurse. Užmegztas ryšys su profesoriumi neabejotinai turi ilgalaikę bendradarbiavimo perspektyvą tiek mokslininkų ir studentų konsultacijų, tiek bendros projektinės veiklos atžvilgiu.

Po vizito gautame laiške profesorius stebisi ir dėkoja už nuoširdų bendravimą, švelnumą, dėmesį jo moksliniams darbams. Ch. Forceville'io teigimu, nors paskaitų ciklas buvo itin intensyvus, nepaprastai teigiamą įspūdį paliko bendravimas su studentais, jų klausimai, domėjimasis multimodalumo teorija, studentų įteiktos simbolinės prisiminimo dovanos. Nors profesoriaus darbų ir įsipareigojimų gausa yra didžiulė, tačiau jis mielai sutinka bendradarbiauti ir ateityje.